

УДК 37:930.2:[37.035:343.91-053.6(477)"19/20"]

DOI: <https://doi.org/10.33216/2220-6310-2019-91-4-144-159>

ІСТОРИОГРАФІЯ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО В ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕННЯХ. НА ПРИКЛАДІ ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ ПРАВОПОРУШНИКІВ В УКРАЇНІ (1917-2015 рр.)

С. Ю. Пліско

ORCID 0000-0001-6814-4666

В статті ґрунтовно розглянуто особливу галузь знань історичної науки – «історіографія» та «джерелознавство». Було проаналізовано ряд термінів: «історіографія», «джерелознавство», «джерельна база», «класифікація джерел». На методологічному рівні з'ясовано їх сутність та взаємозв'язок. Встановлено, що джерельна база історико-педагогічного дослідження розглядається в контексті історіографії педагогічної науки, тим самим відображається поетапність еволюції досліджуваного педагогічного явища. Визначено схожі характеристики між методологією наукових досліджень (дисертацій, монографій, наукових статей), історіографії та джерельної бази за специфікою їхньої міждисциплінарності.

Встановлено, що більшість сучасних науковців (О. Адаменко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Є. Коваленко, Е. Панасенко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.) при опрацюванні джерельної бази своїх досліджень з історії педагогіки використовують методи аналізу й синтезу літературних джерел. За допомогою чого відбувається створення певної джерельної цілісності, а наукове джерело вводиться в обіг після його комплексного вивчення. За вимогами методології дослідження історико-педагогічних явищ, використовуються й інші прийоми та комплекси методологічних підходів і фундаментальних принципів, серед яких найбільшу поширеність отримали: системний, історичний, культурологічний, аксіологічний, феноменологічний, біографічний, герменевтичний, міждисциплінарний.

Окрему увагу приділено питанню класифікації історико-педагогічних джерел. Наведені прийоми побудови джерельної бази дослідження сучасними науковцями, які займаються аналізом та вивченням педагогічного досвіду минулого (Н. Стеценко, Л. Голубнича, І. Липський та ін.). Науково обґрунтовано поділ джерельної бази на групи за формалізованими ознаками (форма,

структура, джерела, спосіб зберігання інформації). Запропоновано один із варіантів класифікації наукових джерел, який має ідею комплексного розгляду архівних матеріалів, підручників, монографій, дисертацій та іншої наукової літератури.

Ключові слова: історіографія, джерельна база, джерелознавство, класифікація джерел, історико-педагогічне дослідження.

Постановка проблеми. Вивчаючи педагогічні явища минулого, сучасна методологія історико-педагогічних досліджень запроваджує свої методи і прийоми відбору, аналізу та синтезу використаної літератури. Сучасний розвиток вітчизняної системи освіти та її окремих напрямів здійснюється шляхом пошуку і відбору наукових знань, їх обробки, зберігання і споживання. У процесі споживання знань виробляються нові знання, і весь технологічний цикл повторюється.

Науковий пошук вимагає систематичного і ретельного вивчення спеціальної літератури. Дослідник завжди спирається на певну суму знань, отриманих на попередніх етапах розвитку науки. Робота над літературними джерелами, друкowanими матеріалами – це складна і невід’ємна частина дослідницької діяльності.

Аналіз основних досліджень і публікацій, у яких започатковано розв’язання проблеми. Питання «історіографія» та «джерелознавство» є об’єктом вивчення багатьох вітчизняних та зарубіжних науковців, серед них: Л. Березівська, Л. Ваховський, Н. Гупан, О. Сухомлинська та ін. У широкому спектрі наукових досліджень (дисертації, монографії, наукові статті та ін.) зустрічаються спроби дослідити та класифікувати використану літературу. Прикладом тому є роботи: Е. Панасенко «Експеримент у педагогічних дослідженнях в Україні: теорія та практика (1943 – 1991 рр.)» (Панасенко, 2013), Я. Кравченко «Еволюція правових засобів протидії правопорушуваності неповнолітніх на теренах України (X – початок XX століття)» (Кравченко, 2016), Л. Йовенко «Образ героя в українській літературі та його інтерпретація в шкільних підручниках XX століття» (Йовенко, 2018), Ю. Клименко «Соціально-педагогічні засади розвитку есперанто-руху в Україні (кінець XIX – середина 30-х років XX століття)» (Клименко, 2018).

Дослідники використовують різні прийоми та комплекси методологічних підходів і фундаментальних принципів в дослідженні історико-педагогічного джерелознавства. Найбільшу поширеність отримали системний, історичний, культурологічний, аксіологічний, феноменологічний та міждисциплінарний підходи вивчення історіографії та компонування джерельної бази історико-педагогічного дослідження.

Останнім часом, дослідження історіографії стає невід'ємним атрибутом наукової історико-педагогічної розвідки. Проте, поставлене питання й досі залишається маловивченим з точки зору методології написання дисертаційних досліджень, наукових статей, монографій, присвячених вивченню педагогічних явищ з історії розвитку вітчизняної та зарубіжної освіти.

Мета статті направлена на ознайомлення широкого кола читачів із особливою галуззю знань «історіографія» та «джерелознавство» історико-педагогічних досліджень.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Історія педагогіки – це галузь педагогічної науки, що вивчає історичний розвиток педагогічної теорії і практики в їх діалектичній єдності, конкретно-історичних формах, взаємозв'язку із сьогоденням і майбутнім. Будучи не тільки педагогічною, а й історичною дисципліною, історія педагогіки розглядає історико-педагогічний процес як невід'ємну частину загального історичного процесу (Днепров, 1989, с. 4).

У сучасних дисертаційних працях особливої актуальності набуває висвітлення розвитку досліджуваного феномену в літературних джерелах різного часу. Цим займається історіографія, яку слід розуміти як учення, що здійснює вивчення історії будь-якої історичної науки. Історіографія засвідчує те, як виникла й розвивалась історична думка, процес нагромадження історичних знань. Вона з'ясовує соціальну основу й соціальну функцію історичного пізнання, досліджує боротьбу різних напрямів, шкіл, концепцій, аналізує методи вивчення історичних джерел, висвітлює організацію й форми дослідницької роботи в галузі історії (Біницька, 2013, с. 59).

Історіографія пов'язана з важливими ідентифікаційною та експертною функціями, оскільки шляхом вивчення джерел ідентифікує саму історичну науку, виокремлює її серед інших дисциплін, виявляє закономірності внутрішнього розвитку, специфіку наукової інтерпретації минулого, концентрує та адаптує інформаційний потік. У цьому виявляється її прикладний характер, адже історіографія, використовуючи різноманітні методи пізнання, покликана виявити теоретичний рівень, методологічні новації та проблемно-тематичні пріоритети сучасних історичних праць (Васильчук, 2008, с. 4; Стражнікова, 2013, с. 689).

У сучасних умовах історіографія розвивається на нових теоретико-методологічних засадах, ґрунтується на взаємодоповнювальних підходах (історіографічний, системний, хронологічний, цивілізаційний, формаційний, синергетичний тощо) і загальнонаукових гносеологічних

принципах історизму, об'єктивності, активності, поєднання логічного та історичного (Березівська, 2011, с. 44; Біницька, 2013, с. 60).

Одним із методів історіографічних досліджень, застосовуваних у сучасних педагогічних дослідженнях, є історичний (П. Образцов). Історичний метод застосовується насамперед під час вивчення проблем з історії та педагогіки, розкриваючи виникнення, стан і розвиток навчально-виховних закладів, психологічних і педагогічних теорій у конкретних історичних умовах. Цей метод передбачає простеження історії в усьому її різноманітті, узагальнення емпіричного матеріалу й установлення на цій основі загальної історичної закономірності. Проте історизм як метод дослідження не повинен зводитися лише до опису минулих явищ. Він дозволяє розкрити внутрішній механізм змін у явищах, причинні зв'язки на конкретних етапах їхнього розвитку. Історичний метод дає можливість для всебічного дослідження явищ і подій у хронологічній послідовності, відкрити їхні внутрішні зв'язки та закономірності розвитку (Біницька, 2013, с. 61; Сисосва, 2009, с. 136–137).

Відома історик педагогіки Н. Сейко визначає схожі характеристики методології дисертаційної роботи, історіографії та джерельної бази за специфікою їхньої міждисциплінарності (Сейко, 2009, с. 48). Узяті в комплексі педагогічно-історіографічні джерела утворюють джерельну базу педагогічної історіографії, на яку спирається педагогічно-історіографічне пізнання та яка дозволяє дослідити історико-педагогічний процес у всій його повноті, визначити провідні тенденції історико-педагогічної науки, установити певні закономірності генези педагогічної думки, виявити досягнення й прогалини набутого педагогічного досвіду (Голубнича, 2013, с. 162).

Отже, історіографія – це певний науковий напрям опрацювання, що засвідчує історію розвитку історико-педагогічних досліджень з обраного педагогічного феномену, зазначеного хронологічними межами. Предметом педагогічної історіографії є історико-педагогічна наука в її розвитку. Інакше кажучи, педагогічна історіографія є історією історії педагогіки, тому історіографічний аналіз передбачає розгляд історико-педагогічних наукових праць, у яких висвітлено історію вітчизняної системи освіти (Цибулько, 2007, с. 26–27). Нижче, ми наводимо приклад історіографії дослідження такого педагогічного явища минулого, як соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні (1917–2015 рр.) (див. табл. 1).

Подальша логіка наукового пошуку вимагає проведення систематизації джерельної бази історико-педагогічного дослідження. Будучи однією з частин дослідницької діяльності, робота над літературними джерелами

Історіографія наукової історико-педагогічної розвідки «соціальне виховання неповнолітніх правопорушників в Україні» (1917–2015 рр.)

№	Хронологічний етап дослідження	Аналіз наукових праць за напрямками
1	2	3
1	I етап: друга половина XIX – початок XX ст., (<i>передумова дослідження</i>)	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення теоретичних засад соціального виховання протягом другої половини XIX – початку XX ст. - розвиток пенітенціарної системи країни й організації освітньо-виховного процесу з неповнолітніми правопорушниками в Україні протягом другої половини XIX – початку XX ст. - організація патронатної роботи з неповнолітніми правопорушниками та колишніми вихованцями дитячих колоній протягом другої половини XIX – початку XX ст.
2	II етап: 1917 – 1938 рр.	<ul style="list-style-type: none"> - наукова література 20 – 30-х рр. XX ст., присвячена найпоширенішим проблемам в освітньо-виховному просторі України - розроблення системи народної освіти та теоретичних засад соціального виховання неповнолітніх правопорушників у 20 – 30-х рр. XX ст. - практичний досвід та напрями педагогічної роботи виправних установ для неповнолітніх правопорушників та морально знівечених дітей 20 – 30-х рр. XX ст.
3	III етап : 1939 – 1990 рр.	<ul style="list-style-type: none"> - наукова література 1939 – 1990 рр., присвячена проблемам превентивного виховання та порядку організації профілактичних заходів попередження й усунення протиправної поведінки неповнолітніх - організація громадської діяльності та розвитку комісій у справах неповнолітніх правопорушників у системі соціально-педагогічної роботи УРСР 1939 – 1990 рр. - практична діяльність виправних установ соціального виховання неповнолітніх правопорушників на етапі дослідження 1939 – 1990 рр.
4	IV етап : 1991 – 2015 рр.	<ul style="list-style-type: none"> - теоретичні нароби соціального виховання неповнолітніх правопорушників в Україні за 1991–2015 рр. - література, що репрезентує практичний досвід соціального виховання в роки незалежності України - подальший розвиток соціально-педагогічної роботи із неповнолітніми правопорушниками в Україні

є передумовою дослідження будь-якої наукової праці. На цій стадії роботи вибирається й уточнюється тема, визначаються завдання, провідна ідея дослідження, розробляються гіпотеза й методика наукової роботи.

Питання, присвячені вивченню історичних джерел, становлять предмет особливої галузі історичної науки – джерелознавства. Центральним у джерелознавстві є поняття історичного джерела, яке трактується по-різному. Але практично всі дослідники сучасності (О. Адаменко, Л. Ваховський, Е. Панасенко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.) сходяться на думці, що історичне джерело є основою для наукового пізнання минулого, яке несе в собі інформацію про факти історичної діяльності (Раскін, 1989, с. 87; Стеценко, 2013, с. 679).

Джерелознавство є міждисциплінарною галуззю науки й тісно пов'язане не лише з педагогікою, а й з іншими галузями знань та практики: архівістикою, бібліотекознавством, бібліографією, інформатикою та ін. Звертаючись до походження і змісту різних видів джерел, джерелознавство взаємодіє з такими науками, які мають своїм предметом відповідні галузі гуманітарного значення (Стеценко, 2013, с. 680).

О. Адаменко (2013) розуміє під джерельною базою джерела, використання яких дозволяє розв'язати всі завдання конкретного історико-педагогічного дослідження. Обґрунтування такої методології полягає у визначенні підходів до визначення структури й обсягу джерельної бази, оскільки перед кожним дослідником історії педагогіки постають питання: по-перше, які саме документи вивчати (структура джерельної бази); по-друге, яку кількість документів треба опрацювати для забезпечення повноти і надійності результатів дослідження (обсяг джерельної бази) (с. 10–11).

У наукових працях Л. Березівської, Н. Гупана, І. Стражникової, О. Сухомлинської джерельна база історико-педагогічного дослідження аналізується в контексті історіографії педагогічної науки, а також вивчення етапів і тенденцій життєвого шляху і творчого доробку персоналії відповідно до вимог методології, використання біографічного і герменевтичного підходів. Інші науковці (Л. Вовк, Н. Дічек, Д. Герцюк, Т. Завгородня, С. Золотухіна, О. Микитюк, Ф. Науменко, А. Сбруєва, В. Смаль, М. Чепіль та ін.) розкривають вимоги до неупередженого аналізу джерельної бази відповідно до процедури виконання персоналістичних і компаративних досліджень в історії педагогіки (Шпак, 2013, с. 768 – 769).

Вітчизняні педагоги та історики І. Войцехівська, Б. Корольов, С. Павленко, М. Палієнко та інші обґрунтували у своїх працях необхідність аналізу історичних джерел у сучасних дослідницьких працях, використовуючи: 1) загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний, історичний,

ретроспективний, хронологічний) методи; 2) загальноісторичні (історико-генетичний, історико-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний, історико-системний) методи та ін. (Березівська, 2010, с. 40; Шпак, 2013, с. 768).

Практично всі сучасні науковці (О. Адаменко, Л. Березівська, М. Богуславський, Л. Ваховський, Є. Коваленко, Е. Панасенко, Н. Сейко, О. Сухомлинська та ін.) при опрацюванні джерельної бази своїх досліджень з історії педагогіки використовують методи аналізу й синтезу літературних джерел. Метод аналізу наукових джерел тісно пов'язаний з їх синтезом, за допомогою якого відбувається створення певної джерельної цілісності: наукове джерело вводиться в обіг після комплексного вивчення. У цьому випадку джерело (архівний документ, спогади, офіційний законодавчий акт тощо) розглядається не просто як емпіричний матеріал, а як реально існуючий історичний об'єкт, і більш повно – як явище культури свого часу, навіть продукт тогочасної культури (Сейко, 2009, с. 49).

Методи сучасного джерелознавства дозволяють вивчати історико-педагогічні джерела як цілісну сукупність творів, що створені в ході історичного процесу та педагогічної діяльності людей, які намагалися за їх допомогою вирішувати важливі для себе проблеми. Це дозволяє, насамперед, зрозуміти типологію педагогічних джерел, виходячи з мети їх створення і функцій, і знаходити загальні підходи до їх вивчення (Стеценко, 2013, с. 680).

Одним із головних питань джерелознавства є класифікація історико-педагогічних джерел (Стеценко, 2013, с. 680). Для науковців, які виконують ці дослідження, проблема класифікації джерел важлива у зв'язку зі складністю визначення об'єктів, що постійно розвиваються та змінюються. Класифікація джерел – це, як відомо, поділ джерельної бази на групи за формалізованими ознаками (форма, структура, джерела, спосіб зберігання інформації). Класифікація, по-перше, поглиблює уявлення про природу історичного джерела; по-друге, класифікація сприяє подальшій розробці теоретичних проблем джерелознавчої практики (загальної та видової); по-третє, класифікація допомагає кращому вилученню історичної інформації, яка міститься в однотипних джерелах (Золотухіна, 2013, с. 267).

Учена Н. Стеценко (2013) під класифікацією розуміє впорядковану систему об'єктів будь-якої галузі знань, розподілену на класи, підкласи, групи, розряди та ін. Класифікація педагогічних джерел, наголошує дослідниця, необхідна для орієнтування в різноманітному середовищі педагогічних творів, офіційних документів та для виявлення зв'язків і розбіжностей між ними як класами певної системи (с. 680–681). Н. Стеценко виділяє два основних варіанти класифікації історичних

джерел. Перший з них простий, чіткий, без підгруп. Він тісно пов'язаний з класифікацією наук узагалі і визначається предметом, який досліджує ця наука, методикою, яка використовується нею під час аналізу матеріалу, що вивчається. Відповідно до нього всі історичні джерела поділяються на шість великих груп: письмові, речові, усні, етнографічні лінгвістичні (фольклорні), кінодокументи і фотодокументи. Другий варіант передбачає поділ усього комплексу історичних джерел на великі класи (групи) – типи і підтипи: речові джерела в усьому їх різноманітті; образотворчі джерела (художньо-образотворчі, образотворчо-натуральні, образотворчо-графічні); словесні джерела (розмовне мовлення, пам'ятки усної творчості, письмові пам'ятки); конвенціальні (умовні) джерела; поведінкові джерела; звукові та аудіовізуальні джерела (с. 681).

Учена Л. Голубнича (2013) робить розподіл оповідальних педагогічно-історіографічних джерел за такими класифікаціями: наукові (монографії, наукові статті, матеріали конференцій тощо), публіцистичні (публіцистичні статті, записи виступів тощо), особистого походження (автобіографії педагогів, спомини та мемуари, щоденники, листи, особові архівні фонди тощо), критико-бібліографічні (бібліографічні довідники, бібліографічні огляди, літописи наукових видань, рецензії тощо), художньо-педагогічні (оповідання, романи, нариси тощо) (с. 164).

Дослідник І. Липський (2004) класифікує джерела з історії педагогіки таким чином: наукові статті, монографії, дисертації, навчальні посібники, матеріали (тези, доповіді і виступи) конференції (с. 247).

Назвавши кілька варіантів класифікацій наукових джерел, зазначимо, що єдиної схеми класифікації, що придатна для всього різноманіття історичних джерел, бути не може. Але, в будь-якому разі, кінцевим продуктом є інформація, яка містить відомості досліджуваного нами історико-педагогічного явища. Джерела такої інформації можуть бути: офіційні публікації державних органів (нормативно-правові акти, статистичні збірники, бюлетені, експрес-інформація); спеціальна література (науково-технічна, технологічна, нормативна, патентна документація, промислові каталоги, реєстри, кадастри, довідники тощо); наукова і навчально-методична література з різних галузей знань (словники, енциклопедії, бібліографічні видання тощо); бази даних мережі Інтернет тощо (Єріна, Захожай та Єрін, 2004, с. 31–32).

Крім того, щоб забезпечити наукове дослідження інформацією, необхідно на змістовно-теоретичному рівні чітко визначити необхідний обсяг і структуру інформації, встановити джерела, знати доступ до наявних інформаційних ресурсів (Єріна, Захожай та Єрін, 2004, с. 30). Отже, перш

ніж зробити історико-педагогічне дослідження, необхідно класифікувати та виявити певний обсяг джерел із заданої тематики.

Велика кількість історико-педагогічних досліджень зумовлює потребу звернення до архівних матеріалів, законодавчих та нормативно-правових актів, періодичних видань, науково-методичної, історико-педагогічної літератури та інших джерел.

Таким чином, ми пропонуємо наступне класифікування наукових джерел:

1. Архівні документи – дають достовірні статистичні відомості, дозволяють встановити хронологічні дати, хронологічні межі, проілюструвати й деталізувати досліджувані події та явища, повноцінно доповнити історичну картину.

2. Література, яка становить нормативно-правову базу, формує уявлення про державне регулювання системи освіти в обраний досліджуваний період;

3. Науково-теоретичні джерела, розподіляємо на дві підгрупи.

До першої підгрупи, ми відносимо монографії, дисертаційні роботи та автореферати.

Монографії узагальнюють інформацію, накопичену в локальних, емпіричних і теоретичних дослідженнях, відображають наукову розробку окремих, найбільш актуальних або перспективних питань педагогічної практики з метою підвищення наукової обґрунтованості рішень суб'єктів соціально-педагогічного процесу, системи, діяльності.

Дисертаційні роботи відображають результати теоретичних та практичних досліджень педагогічного досвіду на певних хронологічних етапах, засвідчують найголовніші аспекти практики виховання. Кожна дисертація є живим свідком вирішення конкретної проблеми або негативного соціального явища в суспільстві. Автореферати є коротким відбиттям результатів дисертаційних робіт.

Другу підгрупу науково-теоретичних джерел становлять статті у збірниках наукових праць, матеріали конференцій, тези, наукові доповіді, які відображають стан справ у конкретній галузі наукових досліджень і практичній діяльності працівників соціальної сфери, педагогіки, психології та ін. Вивчення цієї категорії наукових праць дозволяє виявити тенденції розвитку інформаційного забезпечення досліджень (Липський, 2004, с. 247–249).

4. Підручники, посібники, хрестоматії та інша література цієї класифікації описує основний зміст досліджуваного питання загалом і виявляє в зібраному та узагальненому вигляді основні результати наукових розвідок педагогічної практики (Липський, 2004).

5. Періодичні видання, являють наукові, педагогічні, психолого-педагогічні журнали в яких відображено загальні теоретичні ідеї вітчизняних науковців, репрезентують практичні результати набутого педагогічного досвіду.

Запропонована класифікація архівних матеріалів, підручників, монографій, дисертацій та ін. дозволить розглянути на комплексній основі літературні джерела, що містять наукові знання з історії педагогіки, давши тим самим можливість побудувати джерельну базу історико-педагогічного дослідження.

Висновок. Зроблене дослідження орієнтовано, першим чином, на окрему категорію науковців, які реконструюють педагогічний досвід минулого на рівні дисертаційних досліджень. Останнім часом історіографія та джерелознавство стали невід'ємними елементами дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора та кандидата педагогічних наук. Будучи однією з частин дослідницької діяльності, робота над літературними джерелами є передумовою дослідження будь-якої наукової праці.

Література

1. Адаменко О. В. Методологія формування джерельної бази історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць*. / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 10–13.
2. Березівська Л. Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія. *Шлях освіти*. 2010. № 1. С. 37–42.
3. Березівська Л. Д. Періодизація реформування шкільної освіти в Україні за Радянської доби (1919–1991). *Історико-педагогічний альманах: зб. наук. праць Уманського державного педагогічного університету ім. П. Тичини*. 2011. №1. С. 44–48.
4. Біницька К. М. Педагогічна історіографія – сучасний стан напряму історико-педагогічних досліджень. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 58–62.
5. Богдашина О. Джерелознавство історії України: теорія, методика, історія. Харків, Тарбут Лаам, 2005. 192 с.
6. Васильчук Г. М. Сучасна українська та зарубіжна історіографія соціально-політичного і культурно-духовного розвитку Української РСР в 20–30-і рр. ХХ с.: автореф. дис. ... д-ра іст. Наук: 07.00.06 / К. 2008. 40 с.
7. Голубнича Л. О. Класифікація джерел історіографії педагогічної персоналії. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький : ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 162–167.
8. Днепров Э. Д. Становление и развитие отечественной истории педагогики: основные этапы и тенденции. Историкографические и методологические проблемы изучения отечественной школы и педагогики: сборник научных

- трудов / под ред. Э. Д. Днепров, О. Е. Кошелев. М., Изд. АПН СССР, 1989. С. 4–22.
9. Єріна А. М., Захожай В. Б., Єрін Д. Л. Методологія наукових досліджень: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 212 с.
  10. Золотухіна С. Т. Особливості використання джерельної бази в історико-педагогічних дослідженнях. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць* / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип.15. С. 266–271.
  11. Йовенко Л. І. Образ героя в українській літературі та його інтерпретація в шкільних підручниках ХХ століття: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2018. 545 с.
  12. Климашкина Е. В. Источники изучения педагогического опыта кадетских корпусов и военных гимназий дореволюционной России: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / Ставрополь, 2005. 22 с.
  13. Клименко Ю. А. Соціально-педагогічні засади розвитку есперанто-руху в Україні (кінець ХІХ – середина 30-х років ХХ століття): дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01 / Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини. Умань, 2018. 760 с.
  14. Кравченко Я. П. Еволюція правових засобів протидії правопорушваності неповнолітніх на теренах України (Х – початок ХХ століття): дис. ... канд. пед. наук: 12.00.01 / Міжнародний гуманітарний університет. Одеса, 2016. 204 с.
  15. Липский И. А. Социальная педагогика. Методологический анализ: учебное пособие. Москва : ТЦ Сфера, 2004. 320 с.
  16. Методы педагогического исследования. Лекции: учебное пособие для студентов педагогических институтатов. / под ред. канд. пед. наук В. И. Журавлева. Москва: «Просвещение», 1972. 159 с.
  17. Панасенко Е. А. Експеримент у педагогічних дослідженнях в Україні: теорія та практика (1943–1991 рр.) : монографія. Донецьк: Державне підприємство «Ордена «Знак пошани» всеукраїнське державне багатопрофільне видавництво «Донбас», 2013. 756 с.
  18. Раскин Д. И. Историко-педагогический источник в свете современных проблем источниковедения и системного подхода. *Актуальные вопросы историографии*: сб. науч. тр. / под ред. Э. Д. Днепров и О. Е. Кошелевой. М., 1989. С. 85–98.
  19. Сейко Н. А. Добродійність у сфері освіти України (ХІХ – початок ХХ століття): дис. ... д-ра педагогічних наук: 13.00.05 / Житомирський державний університет імені Івана Франка. Житомир, 2009. 673 с.
  20. Сисоева С. О., Кристопчук Т. Є. Педагогічний експеримент у наукових дослідженнях неперервної професійної освіти: навчально-методичний посібник. Луцьк, ВАТ «Волинська обласна друкарня», 2009. 460 с.
  21. Стеценко Н. М. Джерелознавства як теоретична база історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць*. / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 679–682.

22. Стражнікова І. В. Джерельна база історико-педагогічних досліджень Західного регіону України. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць*. / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 687–691.
23. Сухомлинська О. Методологія дослідження історико-педагогічних реалій другої половини ХХ століття. *Шлях освіти* 2007. №4. С. 6–12.
24. Сухомлинська О. В. Історія педагогіки як наука і як навчальний предмет: актуальні проблеми. *Шлях освіти*. 2003. №1. С. 39–43.
25. Цибулько Л. Г. Соціальне виховання у вітчизняній педагогічній теорії та практиці 20 – 30-х років ХХ століття: монографія. Слов'янськ: ПП «Канцлер», 2007. 160 с.
26. Шпак В. П. Значення джерельної бази в методології історико-педагогічного дослідження. *Педагогічний дискурс: збірник наукових праць*. / гол. ред. І. М. Шоробура. Хмельницький: ХГПА, 2013. Вип. 15. С. 768–771.

References

1. Adamenko, O. V. (2013). Metodolohiia formuvannia dzherelnoi bazy istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia [Methodology of formation of the source base of historical-pedagogical research.]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, # 15, 10–13. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).
2. Berezivska, L. (2010). Osnovopolozhni zasady istoryko-pedahohichnykh doslidzhen: teoriia i metodolohiia [The fundamental principles of historical-pedagogical research: theory and methodology]. *Shliakh osvity*, # 1, 37–42 (ukr).
3. Berezivska, L. D. (2011). *Periodyzatsiia reformuvannia shkilnoi osvity v Ukraini za Radianskoi doby (1919–1991)* [The periodization of the reform of school education in Ukraine in the Soviet period (1919–1991)]. *Istoryko-pedahohichnyi almanakh: zb. nauk. prats of Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University*, #1, 44–48 (ukr).
4. Binytska, K. M. (2013). *Pedahohichna istoriografiiia – suchasnyi stan napriamu istoryko-pedahohichnykh doslidzhen* [Pedagogical historiography – modern trends in historical-pedagogical research.]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, # 15, 58–62. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).
5. Bohdashyna, O. (2005). *Dzhereloznavstvo istorii Ukrainy: teoriia, metodyka, istoriia* [Sources of the history of Ukraine: theory, methodology, history.]. Kharkiv: Tarbut Laam (ukr).
6. Vasylichuk, H. M. (2008). *Suchasna ukrainska ta zarubizhna istoriografiiia sotsialno-politychnoho i kulturno-dukhovnoho rozvytku Ukrainskoi RSR v 20–30-i rr. XX st.* [Modern Ukrainian and foreign historiography of socio-political and cultural-spiritual development of the Ukrainian SSR in the 20-30's of the 20th century]. (Abstract of Doctor's Thesis in History). Kyiv (ukr).
7. Holubnycha, L. O. (2013). *Klasyfikatsiia dzherel istoriografii pedahohichnoi personalii*. [Classification of sources of historiography of pedagogical personnel]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, # 15, 162–167. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).
8. Dneprov, Ye. D., & Koshelev, O. E. (1989). *Stanovlenie i razvitie otechestvennoy istorii pedagogiki: osnovnye etapy i tendentsii* [The formation and development of

- national history of pedagogy: the main stages and trends*]. Istoriograficheskie i metodologicheskie problemy izucheniya otechestvennoy shkoly i pedagogiki: sbornik nauchnyh trudov. Moscow: Izd. APN SSSR (rus).
9. Yerina, A. M. & Zakhozhay, V. B. & Yerin, D. L. (2004). *Metodolohiya naukovykh doslidzhen: navchalnyi posibnyk [The methodology of scientific research]: tutorial*. Kyiv: Tsentr navchalnoii literatury (ukr).
  10. Zolotukhina, S. T. (2013). Osoblyvosti vykorystannya dzhernelnoii bazy v istoriko-pedahohichnykh doslidzhennyakh [Features use the source base of historical-pedagogical research]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats, #15*, 266–271. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA. (ukr).
  11. Yovenko, L. I. (2018). *Obraz heroia v ukraïnskyi literaturi ta yoho interpretatsiia v shkilnykh pidruchnykakh 20 stolittia [The image of the hero in Ukrainian literature and its interpretation in school textbooks of the twentieth century]*. (Doctor's Thesis in Education). Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University, Uman (ukr).
  12. Klimashkina, E. V. (2005). *Istochnikie izucheniya pedagogicheskogo opyta kadetskikh korpusov i voennykh gimnazyi dorevoliutsionnoy Rossii [Sources for the study of teaching experience of cadet corps and military schools of pre-revolutionary Russia]*. (Abstract of Candidate's Thesis in Education). Stavropol' (rus).
  13. Klymenko, Yu. A. (2018). *Sotsialno-pedahohichni zasady rozvytku esperanto-rukhu v Ukraïni (kinets 19 – seredyna 30-kh rokiv 20 stolittia) [Socio-pedagogical basis for the development of the Esperanto movement in Ukraine (end of XIX – the middle of 30-ies of XX century)]*. (Doctor's Thesis in Education). Uman Pavlo Tychyna State Pedagogical University. Uman (ukr).
  14. Kravchenko, Ya. P. (2016). *Evoliutsiia pravovykh zasobiv protydiv pravoporushuvanosti nepovnotnikh na terenakh Ukraïny (10 – pochatok 20 stolittia) [Evolution of legal means to counter minors' offense on the territory of Ukraine (Xth – the beginning of the XXth century)]*. (Candidate's Thesis in Education). International Humanitarian University, Odesa (ukr).
  15. Lipskiy, I. A. (2004). *Sotsialnaya pedagogika. Metodologicheskij analiz: uchebnoe posobie [Social pedagogy. The methodological analysis: tutorial]*. Moscow: TC Sfera (rus).
  16. Zhuravleva, V. I. (Ed.). (1972). *Metody pedagogicheskogo issledovaniya. Lektsii: uchebnoe posobie dlya studentov pedagogicheskikh institutovtov [Methods of pedagogical research. Lectures]: tutorial for students of pedagogical specialties*. V. I. Zhuravlev (Ed.). Moscow: "Prosveshhenie" (rus).
  17. Panasenko, E. A. (2013). *Ekspyryment u pedahohichnykh doslidzhennyakh v Ukraïni: teoriya ta praktyka (1943–1991): monografiya [An experiment in pedagogical researches in Ukraine: theory and practice (1943–1991)]: monograph*. Donetsk: Derzhavne pidpryemstvo "Ordona "Znak poshany" vseukraïnske derzhavne baghatoprofilne vydavnytstvo "Donbas" (ukr).
  18. Raskin, D. I. (1989). *Istoriko-pedahohicheskyy istochnik v svete sovremennykh problem istochnikovedeniya i sistemnogo podhoda [Historical and pedagogical source in the light of modern problems of source study and a systematic approach]*.

- Aktual'nye voprosy istoriografii*: sb. nauch. tr. E. D. Dneprov, & O. E. Kosheleva (Eds.). Moscow (rus).
19. Seyko, N. A. (2009). *Dobrochynnist u sferi osvity Ukrainy (19 – pochatok 20 stolittya)* [*Charity in education of Ukraine (XIX – beginning of the XX century)*]. (Doctor's Thesis in Education). Zhytomyr Ivan Franko State University universytet, Zhytomyr (ukr).
  20. Sysoeva, S. O. & Krystopchuk, T. Ye. (2009). *Pedahohichnyi eksperyment u naukovykh doslidzhennyakh neperervnoii profesiynoi osvity: navchalno-metodychnyi posibnyk* [*Pedagogical experiment in research and continuing professional education*]: tutorial. Lutsk, VAT "Volynska oblasna drukarnya" (ukr).
  21. Stetsenko, N. M. (2013). Dzhereloznavstvo yak teoretychna baza istoryko-pedahohichnoho doslidzhennya [Source studies as the theoretical basis of historical-pedagogical research.]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, #15, 679–682. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).
  22. Strazhnikova, I. V. (2013). Dzherelna baza istoryko-pedahohichnykh doslidzen Zakhidnoho rehionu Ukrainy [The source base of historical-pedagogical research of the Western region of Ukraine]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, # 15, 687–691. I. M. Shorobura (E.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).
  23. Sukhomlynska, O. (2007). Metodolohiya doslidzhennya istoryko-pedahohichnykh realiy druhoii polovyny 20 stolittia [Research methodology historical and pedagogical realities of the second half of the XX century.]. *Shliakh osvity*, #4, 6–12 (ukr).
  24. Sukhomlynska, O. V. (2003). Istoriya pedahohiky yak nauka i yak navchalnyi predmet: aktualni problemy [History of pedagogy as a science and as a subject: actual problems.]. *Shliakh osvity*, #1, 39–43 (ukr).
  25. Tsybulko, L. H. (2007). *Sotsialne vykhovannia u vitchyzniani pedahohichnyy teorii ta praktysti 20 – 30-ky rokiv 20 stolittia*: monohrafiya [*Social education in the national pedagogical theory and practice 20–30-ies of the 20th century*: monograph]. Sloviansk: PP "Kancler" (ukr).
  26. Shpak, V. P. (2013). Znachennia dzherelnoi bazy v metodolohii istoryko-pedahohichnoho doslidzhennia [The value of the source base in the methodology of historical-pedagogical research.]. *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, # 15, 768–771. I. M. Shorobura (Ed.). Khmelnytskyi: KhHPA (ukr).

**ИСТОРИОГРАФИЯ И ИСТОЧНИКОВЕДЕНИЕ В ИСТОРИКО-
ПЕДАГОГИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЯХ. НА ПРИМЕРЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ ИСТОРИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНОГО
ВОСПИТАНИЯ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ
ПРАВОНАРУШИТЕЛЕЙ В УКРАИНЕ (1917 – 2015 гг.)**

Е. Ю. Плиско

В статье сделан обзор особой отрасли знаний исторической науки – «историография» и «источниковедение». Был проанализирован ряд терминов: «историография», «источниковедение», «ключевая база», «классификация

источников». На методологическом уровне выяснены их сущность и взаимосвязь. Установлено, что ключевая база историко-педагогического исследования рассматривается в контексте историографии педагогической науки, тем же отображается поэтапность эволюции исследуемого педагогического явления. Определены схожие характеристики между методологией научных исследований (диссертаций, монографий, научных статей), историографии и литературной базы по специфике их междисциплинарности.

Установлено, что большинство современных ученых (А. Адаменко, Л. Березовская, М. Богуславский, Л. Ваховский, Э. Панасенко, Н. Сейко, О. Сухомлинская и др.) При обработке литературной базы своих исследований по истории педагогики используют методы анализа и синтеза литературных источников. С помощью чего происходит создание определенной ключевой целостности, а научная литература вводится в обращение после ее комплексного изучения. По требованиям методологии исследования историко-педагогических явлений, используются и другие приемы и комплексы методологических подходов и фундаментальных принципов, среди которых наибольшую распространенность получили: системный, исторический, культурологический, аксиологический, феноменологический, биографический, герменевтический, междисциплинарный.

Отдельное внимание уделено вопросу классификации историко-педагогической литературы. Приведены приемы построения литературной базы исследования современными учеными, которые занимаются анализом и изучением педагогического опыта прошлого (Н. Стеценко, Л. Голубничий, И. Липский и др.). Научно обоснована классификация литературной базы на группы по формализованным признакам (форма, структура, источники, способ хранения информации). Предложен один из вариантов классификации научной литературы, имеющий идею комплексного рассмотрения архивных материалов, учебников, монографий, диссертаций и другой научной литературы.

Ключевые слова: историография, источниковедение, классификация литературных источников, историко-педагогическое исследование.

HISTORIOGRAPHY AND SOURCE STUDIES IN HISTORICAL AND PEDAGOGICAL RESEARCHES. AS AN EXAMPLE OF RESEARCH OF SOCIAL EDUCATION OF JUVENILE OFFENDERS IN UKRAINE (1917 – 2015)

Ye. Yu. Plisko

The article makes a thorough consideration of a special branch of knowledge of historical science – "historiography and source studies." The number of terms is also analyzed: "historiography", "source", "source base", "classification sources". At the methodological level their nature and relationship are determined. It is established that the source base of historical and pedagogical research is considered in the context of the historiography of pedagogical science, the same is reflected phasing of the evolution of the researched pedagogical phenomenon. Similarities between the methodology of

scientific research (dissertations, monographs, scientific articles), historiography and source base on the specifics of their interdisciplinarity are identified.

It is found that the majority of modern scholars (A. Adamenko, L. Berezovskaya, N. Boguslavsky, L. Vakhovsky, L. Global, E. Panasenko, N. Seiko, O. Sukhomlinskaya, etc.) use the methods of analysis and synthesis of the literature in the development of the source base of research on the history of education. When processing the literary base of their research on the history of pedagogy, they use methods of analysis and synthesis of literary sources. With the help of which a certain key integrity is created, and the scientific literature is introduced into circulation after its comprehensive study. According to the requirements of the methodology for the study of historical and pedagogical phenomena, other methods and complexes of methodological approaches and fundamental principles are used. Among them, the greatest prevalence had the following ones: systems, historical, cultural, axiological, phenomenological, biographical, hermeneutical, and interdisciplinary.

Special attention is paid to the issue of the classification of historic-pedagogical sources. The methods of building a source base of research of modern scientists, who are involved in the study and analysis of pedagogical experience of the past (N. Golubnichaya, L. Stetsenko, I. Lipsky, etc.) are given. The separation of the source base into groups according to formal characteristics (form, structure, sources, method of storage) is scientifically justified. One of the variants of classification of scientific sources, which has the idea of the integrated consideration of archival materials, textbooks, monographs, theses and other scientific literature, is offered.

Key words: *Historiography, source base, source, classification of sources, historical and pedagogical research.*

Пліско Євген Юрійович – докторант Донбаського державного педагогічного університету, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри дошкільної освіти та соціальної роботи ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (м. Слов'янськ, Україна). E-mail: pliskoej@ukr.net

Plisko Yevhen Yuriiovych – Doctoral Candidate of the Donbas State Pedagogical University, Ph.D. in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Preschool Education and Social Work at the Donbas State Pedagogical University (Sloviansk, Ukraine). E-mail: pliskoej@ukr.net